

AXULAR ren

“GERO”

ADJETIBU POSESIBOEN AZTERKETA

HITZ-AURREA

Agur. Gure Axular haundiaren «Gero» liburuko adjetibu posesiboak aztertzeraz nator. Axularrek gai hau nola darabilen jakin nahirik urreratu naxako. Zertan esan ere ez hontan ere Axular maixu dela.

Gai hau arakatzeko ez dut liburu osoa irakurri eta azertu; berrogetamar orri aukeratu ditut, hain zuzen ere XII, XIII, XIV garren kapituloak. Eta honekin Axularren adjetibu posesiboak nahikoa izango dudala deritxot.

Euskerari buruz lantxo hontan euskera bateratua erabiltzen aleginduko naiz, batasun hau eginda dagon neurrian onartuaz; hortik kanpo bizkaierari elduko diot. Gramatika erei dagokionez, Axularrek bere idazkeran idatzi zuen, eta horregatik haren hitzak erabiltzeko orduan, berak bezala erabiliko ditut; beste guzian batasun bidetik joaten saiatuko naiz.

SARRERA

Baina, nor da Axular? Axular ezagutzen ez duen euskaldun jatorrik ez dago. Euskal literaturaren gailurrenean dadukagu euskaldunok Axular, haren liburua «Gero» delarik (berak «Guero» idatzi zuen). Urdax-en jaioa 1556 an; Urdax beste aldeko mugan dago, baina Espaini aldetik. Axular gizon honen jaioterriko baserri-etxearen izena da; haren benetako izena Pedro Daguerre eta Azpilkueta zen. Lehenengo ikasketak nun egin zituen ez dakigu; baliteke bere herriko praileekin; dena dela, geroago Salamankako Unibertsitatean aurkitu daikegu. Iruinan apaiz eginda, Donibanen igaro zituen bost bat urte; eta epaia erabagi eta argitu ondoren, Sara-ko erretore izan

zen bere eriotz ordura arte (1644). Bere garaikoen artean izen haundiko gizona zela ba dakigu.

Honen liburua danok ezagutzen dugu: «Gero», literatura aldetik euskaldun gizonik ospetsuenak goraipatu duten liburua; euskera ederra eta erakutsi bikainak, maixu-liburua benetan, eta Axular euskaldunon Ciceron. Liburu honek bost edizio izan ditu; lehenengoa Bordelen (1643) eta azkenengoa Bartzelonan (1964).

Bestalde «Gero» euskal liburuetatik zaharrenetakoa dugu. Eta penitentzi egitea geroagorako uzten dutenei buruz idatzita dago; hortik datorkio izena: «Gero» (Geroko Gero).

Lehen esan bezala, Axularren liburua maixu-lana da euskaldun guzientzat; eta honelakoak guretzat eredu bihurtzen dira. «Gero»k ere hortarako behar diren baldintasunak oso ondo betetzen ditu, bai aspalditasun aldetik eta bai originaltasun aldetik, batzuk ez dela originala esan arren Mami baliotsua du, literario forma ederra eta hizkuntza jatorra.

Bai, «Gero» maixu-lana dugu, eta gure gai hontan ere bai, adjetibu posesiboetan, alegia. Eta beharrezkoa ere ba genuen holako maixu bat, izan ere euskal idazleen artean izugarriko nahaspila izan da gai honi buuz. Eta hola, Gipuzkoan adjetibu hauen era normala erabiltzen den bitartean, Bizkaian ia beti intensibu era erabiltzen dugu. Baina euskaldun jatorrak bi era hauek bereizten ba dakitela esan behar. Jo daigun ba Axularrengana, haren euskera oso jatorra baita.

AZTERKETA

Plana:

NERE - NEURE
HIRE - HEURE
HAREN - BERE
GURE - GEURE
ZURE - ZEURE
ZUEN - ZEUEN
HAIEN - BEREN

Legea:

Orain jarritako adjetiboak adierazten duten pertsona, aditzean sartzen denean, bigarren lerrokoak erabili behar dira; sartzen ez bada, lehenengo lerrokoak. Lehenengo lerroko adjetiboak normalak baitdi-

ra; eta bigarrenekoak intensiboak, indar geiago emateko erabiltzen direnak.

Guzi hau adibideekin ikusiko dugu, pertsona bakoitzeko erak jarri eta adibideekin argituz. Pertsona bakoitzari dagozkion adibideak bildu ditut.

I. NERE - NEURE

«Nere» era normala dugu eta «neure» intensiboa. Axularrek «nere» eraren ordeztu «ene» darabil beti era normal bezala. Guretzako «nere» eta «nire» berdin da, eta ez ditugu bereizten.

Legea:

«Nere» (nire) adjetiboak adierazten duen pertsona fraseko aditzean sartzen bada era intensiboa («neure») erabili beharko da; pertsona hori aditzean sartzen ez bada, era normala erabili behar da («nere»).

Beraz, bi gauza arakatu behar dira: posesiboak esan nahi duen pertsona, hau da, posesiboari dagokion pertsona eta aditza. Hortik atera behar zer era erabili.

Adibideak:

«Ene seme, begira ezazu...» (101), or. 216.

«Ai ene urrikalkizuna...» (116), or. 240.

Bigarren adibide hontan ez dugu aditza jarri; eta alan da guziz ere, adibiderako balio duela uste dugu, izan ere hemen beste lege bat onartu behar da. Hauxe da legea; hala dio Larresorok gai hontaz mintzatzen denean: «Hildo beretik eta gutunen hasieran, jatorrago da "ene" edo "nire" adjetiboa erabiltzea, "neure" baino.» Horra hor zergatik Axularrek bi era hauetan «ene» darabilen eta ez «neure». Izan ere bi adibide hauetan, adjetiboak ez daduka zer-ikusirik aditzarekin, eta gainera ez litzake legea beteko. Jarrai daigun aurrera etsenploekin:

«Deitu zuen ene kontra denbora» (109), or. 228.

«Goiz ontzen diren fikoak, desiratzen zituen ene arimak» (115/or. 239).

Ulerbide bi hauek era normala darabilte, eta ondo erabili ere, ez batetan ez bestean «ni» ez baitda aditzean sartzen «zuen» eta «zituen». Ikus daigun orain era intensiboak nola darabilzan Axularrek:

«Ez *nazala* dei *neure* egunen erdian» (127/or. 258).

«Orduan *neure* hitzak *edukikuitut*, promes guztiak» (130/266).

Ondo erabilita dago oraingoan «ni» aditzean sartzen delako: edukikuitut (edukiko ditut). Eta ni eta ditut era berdinekoak dira. Bestean, «ez *nazala* (*ni*) dei *neure* egunen...».

Beste adibiderik ez dut, baina honekin argi ikusi daikegu Axularrek oso ondo darabilila «nere (ene) - *neure*» era.

II. HIRE - HEURE

Era hontako adibiderik ez dut aurkitu Axularrengan, izan ere berak bigarren pertsona adierazteko «zu»ra jotzen du; beraz singularrereko bigarren pertsona nola darabilen jakiteko «zure-zeure» aztertu beharko da. Haren garaian ikusiko dugu.

III. HAREN - BERE

Etsenploak:

«Eta hark, frogatuak bezela, erranen deratzo baietz ezertan edukitzekoa dela, baliosa dela, *eztuela* munduan *bere* parekorik» (104/or. 222).

(Hark-*eztuela-bere*): ondo.

«Baldin merkatari batek *eman baliatz bere* semeari diru suma bat *bere* eskuko... Eta halatan tratua ikhusirik. berak *bere* buruz zerbait *irabaz lezan*» (110/or. 230).

(Merkatari batek —*baliazo*— *bere* semeari): ondo.

(Merkatari batek —*baliazo*— *bere* eskuko): ondo.

Kontestutik atera daikegunez, *bere* eskuko horrek semearen eskuko esan nahi du, eta alan da ere ondo dago, semea (sujetoa izan ez arren) aditzean (*baliazo*: balio) sartzen delako.

(Berak *bere* buruz zerbait *irabaz lezan*): ondo.

«Ordea baldin seme hark, *bere* aitaren eman hek guztiak iokoa,

ian edanean eta arloterian *gasta balitza...* ez *liazon bere* aitak aitzinarat gehiago eman eta ez fida» (110/or. 230).

(Seme hark —*bere* aitaren— *gasta balitza*): ondo.

(Ez *liazon - bere* aitak): ondo.

«Hala erraiten da ardiak ere, arratsaldean, fitetzago ianez, *bere* goizeko guti iana *erdiezten duela*» (114/or. 236).

«Beraz, gizonak ere, Iainkoak berak *bere* imajinara eta idurira hain ederki *egina denaz* gero...» (116/or. 239).

(Kasu hontan aditzaren laguntzailea bakarrik kontutan izanik eta frasea zuzen zuzen harturik esan geinke «*bere*» hori txarto dagola, izan ere gizona Iainkoak *egina* da. Bere honek Iainkoa adierazi nahi du eta Iainkoa ez da aditzean sartzen gizona *egina* da.) Baina hola hartzen badugu esaera hau, erderak eraginda egiten dugu; erderismo bat izango litzake. Bestalde, sentidu aldetik begiratuta «*bere*» behar du eta ez «*haren*»; bestela sentidurik ez luke izango; eta kristau dotrina aldetik begiratuta ere hala behar du. Izan ere euskera aldetik esaera jatorra da eta sujetoa Iainkoa izango litzake; erderaz kasu hau pasiboa da; baina euskeraz holako kasu pasiborik ez dadukagu; beraz «...*Iainkoak egina denaz* (da: *denez*) *bere* imajinara...». Oso ondo eta jatorra erabat.

«Baiña ez denbora, hura *gurea da*.» (109/or. 228): ondo.

«Denbora *prestatzen deraku* geure Jaungoikoak, utzten *deraku geure eskuko*.» (109/or. 228).

«Eta alabaiña haur *da gure* erhokeria edo itsutasuna, uste *baitugu geure* lehenekoa gaizki enplegatatu...» (110/or. 229).

Pluraleko lehenengo pertsona aztertzeko oso egoki datorkigu esaera hau, izan ere esaera hontan adjetibu honen bi erak aurkitu daikuguz: «*hau da gure erhokeria*»: Gure adjetiboak gu izenordea adierazten du eta gu ez da aditzean sartzen, singularreko hirugarren pertsonan baitdago aditza. «*Uste baitugu geure lehenekoa*»: orain ere geure ageri da esaeran eta adjetibu honek gu izenordea daroa; baina oraingo hontan «*gu*» sartzen da ditzean (guk «*uste baitugu*») eta sartzen delako behar du intensiboa «*geure*», eta hala dino Axularrek. Baina ikus daiguzan oraindikan beste adibide batzuk:

«Arrazoinekin izanen gara gu ere beldur edeki *diazagun geure* Jaungoikoak ethorkizuneko denbora.» (110/or. 230).

«Guk ere *geure* denbora behar *dugu* koberatu eta erdietsi.» (114/or. 236).

«Bada haur beror egin behar *dugu* guk ere orai arratsaldean, zahartzean, *geure* egunen akhabatzean.» (114/or. 236).

«Eta halatan *da gure* Iainkoa.» (115/or. 239).

«Eta adimendura edo endelegamendura heltzen garen puntu beretik (Iainkoak) *gure* obren primizia eta lehena dasta *dezan*.» (116/or. 240).

«Bada haur beror erran ahal *dezake gure* Iaungoikoak ere. Zeren *gure* gartzetasuna bertzek ioaiten *du*.» (116/or. 241).

«Ai *gure* urrikalkizunak, galdu gara, egin *du gureak*.»

«Ai *gure* urrikalkizunak...» Hemen singularreko lehenengo pertsona aztertzerakoan esandakoa esan behar da, gutunen hasieran era normala jartzea jatorrago dela, alegia.

«...gizonak ere... iduria eman dioenari behar dio behatu, haren serbitzuan behar du bere ahala enplegatu» (116/or. 239-240).

(Gizonak —haren (iduria eman dioenaren)— behar du): ondo.

(Gizonak —bere (gizonaren)— behar du): ondo.

«...(zahartzeraiño bekhatutan egon gogo duena) ...*bere* adinik hoberenean *hil badadi*» (118/or. 244): ondo.

«Eztut uste presuna zaharrak, probetxu anhitz izanen duela *bere* zahartzean onhest, modest, pausatu eta sosegatu *izaiteaz*» (119/or. 245-246).

«Iainkoak *prometatzen dio bere* bekhatuen barkamendua noiz nahi den, zahartzean ere penitentzia egiten duenari» (121/248).

(Dio —bere (penitentzia egiten duenaren): ondo.

«*Berak du bere* buruarekin eta *bere* burua sostengantzen egiteko rik asko... Finean zaharrak *bere* zahartasuneko eritasunekin eta arrazadurekin penitentziatzko obrarik ezin *daidike*.»

«Elefantak *bere* gazte denboran belhaunak eta gainerako bertze iunturak *zalhuitu*... *Bere* naturalezak berak hala *erakutsirik*... zutik dagoenela. *bere* loa ere *egiten du*.» (122/or. 250).

«Nahi duzu zuk har *dezan* Iainkoak *bere bestale*.» (124/or. 253).

Bere konpainian eta lorian errezibi dezan.» (124/or. 253).

«Egunak berak *du bere* buruarekin egitekorik asko... Eta adin hark *bere* denboran *egiten dituen* falten...» (124/or. 254).

«Zahartzea, sentontzea, urthe anhitzez bizitzea *bere* egitez on da.» (125/or. 258).

«Berak *baitu bere* dina.» (128/or. 262).

«Egun batez permititu zuen Iainkoak desegin *zezaten bere* etsaiek.» (129/or. 262).

«*Bere* likitskeriak eta lizuntasunak *zitu*en oiñetan eta *bere* finaz ere *etzen orhoitu*.» (129/or. 264).

«Hala da gizona ere *bere* gaztetasuneko lorea eta berdetasuna iragan ez gero...» (129/or. 264).

Hirugarren pertsona hau aztertzeko ulerbide asko jarri dugu, baina nere lan honen ezutasunak eraginda askotan frase osoa amaitu gabe utzi behar izan dut, izan ere egokiena liburuan bertan irakurtzea da, batez ere pertsona honi dagozkion adjetiboetan uts egitea erreza data, aditzean sartzen den pertsona beste batekin nahastuaz. Dena dela, etsenplokina argi geldituko zelakotan nago; lehenengo adibideetan azterketa txiki bat ezarri diet argitasun bezala; lehenengoak argitu ondoren ez dut geiago azterketarik jarri.

IV. GURE - GEURE

Ikus daigun orain Axularrek nola darabilen pluraleko lehen-pertsonari dagokion adjetiboa: gure - geure. Esaterako:

«Iragana eta ethorkizuna *eztira gure*. Ioana ioan, ethorkizuna ethorkizun, presentekoa *da gure*.» (102/or. 218).

(*Eztira* —gure; *da*— gure (eta ez geure)): ondo.

«Bertzea da geurok *geure* borondatez *hartzen duguna*.» (105/or. 223).

(Geure · dugu): ondo.

V. ZURE - ZEURE

Esan genuen lehen «hire-heure» esateko Axularrek «zure-zeure»

erabiltzen duela. Aztertu daigun ba nola darabilen pertsona honi dagokion adjetiboa:

«Zure gero honetan, ethorkizunean presta zaitезin.» (101/or. 216).

«...urte hunetan zure gero horretara hel arterainokoan galtzen duzun denbora.» (101/or. 216).

Harritzekoa da, baina hemen Axularrek lehen esandako legea ez du betetzen; izan ere hi esaera hauetan «zeure» behar luke, eta ez «zure», bietan adjetibu hori aditzean sartzen data: zaitезin eta duzun. Axularren errua? Baliteke, gizonona omen da erratzea. Gainera Axular benetako maixu izan arren beti beti ondo jartzea ere ezin diogu eskatu. Baina beste gauza bat ere pentsa geike: behar bada Axularrek ondo jarriko zuela, baina imprimategira eramateko orduan aldatu egin ziotela, alegia, ilobak, imprimatzaileek edo besten batzuek. Ez dinogu Axularri errua kentzearren, hemen bakarrik uts egitea harritzekoa delako baino. Gauza zehatzagorik ezin geinke atera; utzi daigun ba hortan; orain arte utsik egin ez arren guk batasun bidean emandako legea Axularrek ez duela betetzen esanik.

«Hartan *zeure* arima eta arimako on guziak eta komunzki gorpuztekoak ere *galtzeintutzu*.» (107/or. 226).

«Egiten *duzu zeure* baithan barrena.» (108/or. 226).

«Erabiltzen *intuzu zeure* gogoan.» (108/or. 226).

«Zer erremedio *zeure* bidearen mugaz eta ilhundu gabe *erdiesteko?*» (114/or. 235). Duzu aditzaren laguntzailea ageri da aurreragotik; beraz Zeure.

«Orhoit *zaitезi zeure* Iaungoikoaz zeure gazte denboran.» (115/or. 238).

«Zeren zuk nahi *duzu* hemendik urthe baten buruan edo geiagoren, *zeure* zahartzean ondu.» (117/or. 242).

«*Zeure* gaztetasunean Iainko horren kontra *zabiltza*.» (117/or. 242).

«Plazerei emana zarenean, *zeure* burua *penatuko duzun*.» (121/or. 249).

«Anhitz ongi eta ontasun egiten *deratzu zeure* Iaungoikoak; ...*zeure* denboran ontasunak errebitzen *ditutzunean*.» (123/or. 251).

«Zure alderakotzat franko *da...* nolatan bada zara zu hain eskas eta hertsia, *zeure* gartzetasuna, adinik hobereña sobera etsirik, gaixtoena... eman nahi *baitiozu?*» (123/or. 251).

«*Zeure* promesen eta hitz haundien ephean eta mugan *zara.*» (126/or. 257).

«Kumpli *ezazu* bada zuk ere *zeure* hitza.» (130/or. 266).

VI. ZUEN - ZEUEN

Pertsona hontan bi ulerbide baino ez ditut aurkitu, eta izan ere Axularrek pertsona hori baino beste batzuk geiago darabiltz. Hona hemen nere adibide biak:

«Ezin baitaidikezue. Beraz ezinari esker eta ez *zuen* borondateari.» (119/or. 247).

Adibide hontan adjetibu posesiboa ondo erabilia dagoela esan behar; esaera hontan agiriko aditzik ez digu ematen Axularrek; baina izkutuko era bat pentsa geinke, esaerari dagokion era bat, alegia, «*da*» edo «*eztuzue* (egiten)». Azkenengo era hau onartzen badugu adjetiboak era intensiboa eskatuko luke, «*Zeuen*» eta ez «*zuen*». Baina Axularrek ez digu aditzik jarri eta utzi daigun aditzik gabe eta adjetiboa era normalean. Hau utzita, orain beste ulerbide bat ikusiko dugu eta bertan intensiboa oso ondo erabilia:

«Ikhusten *baituzue zeuen* azken eguna.» (127/or. 259).

VII. HAIEN - BEREN

Guk batasun bidean «*beren*» onartu dugu adjetibu posesiboen pluraleko hirugarren pertsona adierazteko. Baina Axularrek ez darabil «*beren*», «*bere*» baizik. Baina «*bere*» erabilia nahaspila bat sortu daiteke, singularreko hirugarren pertsonakin nahaspila. Horregatik, egoki aukeratua dagoela deritxogu «*beren*» pertsona honen adjetibu bezala, «*haien*»-en era intensibu bezala.

«Eta hala badirudi ezen purgatorioetan daudenek, *eztutela* deusez ere hanbat damu eta atsekabe izanen nola ...*bere* buruen *bere* borondatez aphur bat badere ez penatuaz.» (106/or. 224).

(*Eztutela penatuaz - bere* buruen *bere* borondatez (purgatorioetan daudenek)): ondo.

«Gizon gaixto, odol isurle, gerlati, maliziati eta enganatiek ezti-
tuzte bere egunak erdizkatuko.» (110/or. 231).

«Batzuek bere gazte denboran, odola bero dutenean, bizitzen di-
ra.» (111/or. 231).

«Eta handik harat, hala bere buruei ohartuez gero, itzultzen dute.»
(111/or. 231).

(*Bere buruei ohartuez gero, itzultzen dute*): ondo.

«Zeren gatzetasunekoak (obrak) bere egitez hobeago eta ederra-
go haitira.» (115/or. 238).

«Bere eginbidea Iainkoari zor dioten serbitzua, geroko, zahartze-
ko ordenatzen dute.» (117/or. 241).

«Batzuek nahi dute bere gazte denboran bizi bere gogora.»
(119/or. 246).

«Ordenantza hobeia begiratzen dute erleak bere artean.» (120/or.
248).

«Eztira bere plazerera baizen handik ilkhitzen.» (120/or. 248).

«Munduak eta mundukoek beretzat on eztadukatena, bere artean
ikhusi nahi ez tutenena.» (124/or. 253).

«Zeren obra onen egiten hasi baiño lehen akhabatzen baitzaie
bere bizia.» (125/or. 256).

Pertsona honi dagokion beste adibiderik ez dut bildu; baina nik
uste jarritakoekin nahiko argi geldituko zela. Dena dela, ohar bat,
singularreko pertsonari buruz esandakoa: pertsona honi dagozkion
adjetiboak aztertzerakoan, onena liburuan bertan irakurtzea dela,
beste pertsona batekin nahastea errez delako eta hemen esatera osoak
jarri ezin daitegunak.

AMAIERA

Hona hemen Axularren «Gero»ren adjetibu posesiboen azterketa
txiki bat. Azkenean, makinatxo bat aldiz esan duguna, behin da
berriz esan daigun, Axular benetako maixu dugula eta danontzako
izan ere. Euskera ikasi eta landu nahi duzutenok, jo Axularrengana.
Nire lantxo hau puntu bat zertxobait aztertzeko izan da, eta Axular
maixu bezala ikusi dugu. Axularrengan aurkitu ez ditudan akatsak
nere lanean izango dira. Axularrek barka daidala bere lana hain
kanpotik aztertea. Baina hemen bakoitzak ahal duena egiten du.
Agur!

Karmelo AJURIA.